

явитися ситуативним диспозиціям, які реалізуються в героїчній поведінці в екстремальних ситуаціях. Екстремальна ситуація в цьому випадку є каталізатором, який дає змогу різним властивостям особистості діяти узгоджено. Але сьогодні не існує теорій, які б пояснювали індивідуальні відмінності особистостей, що є причиною такого об'єднання якостей у єдиний симптомокомплекс, оскільки наявність розвинених моральних або вольових рис недостатня для виникнення єдиного симптомокомплексу в поведінці.

Звичайно, в такому складному поведінковому компоненті, який включає 2 багатокомпонентні сфери особистості, неможливо знайти єдину і просту модель. Як зазначає Д. Леонтьєв, у різних героїв були різні мотиваційні і смислові установки, але, на нашу думку, їх усе ж таки не так багато, тому досить актуальним є питання про узагальнення та систематизацію цих компонентів у єдиній моделі, яка б давала змогу точніше діагностувати наявність схильностей до героїчних вчинків і прогно-

зувати її наперед [3]. Тому це є підставою для створення більш деталізованої типології героїчних вчинків, типів героїв, які б допомагали виховувати подібні якості або прогнозувати їх наявність у поведінці в ранньому віці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранская Т.С., Вершинина Т.С. Психосемантика героизма в историко-лингвистическом межкультурном контексте. Известия Уральского государственного университета. Серия 1 «Проблемы образования, науки и культуры». 2010. № 6(85). Ч. 2. С. 107–117.
2. Зубцов Ю. Героизм нашего времени. PSYCHOLOGIE. 2013. № 72. С. 23–35.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд., испр. Москва, 2003. 487 с.
3. Сеницын Е. Александр Покрышкин – гений воздушной войны. Психология героизма. Новосибирск, 2008. 358 с.
4. Штейман М.А. Социокультурная идентичность: современные и коммуникативные модели. Гуманитарные чтения РГГУ. Москва, 2009. С. 206–220.

УДК 159.98

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ Ж. ЛАКАНА

Вертель А.В., к. філос. н.,
викладач кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Важинський С.Е., к. т. н., доцент,
доцент кафедри пожежної профілактики в населених пунктах
Національний університет цивільного захисту України

Щербак Т.І., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті, присвяченій професійній деформації, нами експліковано два аспекти емоційного вигорання: порушення професійної ідентичності та труднощі на інтерсуб'єктивному рівні, які конвергують між собою. Показана тріступенева концептуальна модель на основі схеми з «двох дзеркал» Ж. Лакана, що відображає три динамічні процеси, які супроводжують суб'єктивні переживання «вигорілих» професіоналів.

Ключові слова: стадія дзеркала, емоційне вигорання, порушення професійної ідентичності.

В статье, посвященной профессиональной деформации, нами эксплицировано два аспекта эмоционального выгорания: нарушение профессиональной идентичности и трудности на интерсубъективном уровне, которые конвергируют между собой. Показана трехступенчатая концептуальная модель на основе схемы из «двух зеркал» Ж. Лакана, которая отражает три динамических процесса, сопровождающих субъективные переживания «выгоревших» профессионалов.

Ключевые слова: стадия зеркала, эмоциональное выгорание, нарушение профессиональной идентичности.

Vertel A.V., Vazhynskiy S.E., Shcherbak T.I. EMOTIONAL BURNOUT AS A FACTOR OF VIOLATION OF PROFESSIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF J. LAKAN STRUCTURAL PSYCHOANALYSIS

Two aspects of emotional burnout: violation of professional identity and difficulties at the intersubjective level, which converge among themselves have been explicated in the article which devoted to professional deformation. A three-stage conceptual model has been shown on the basis of J. Lacan's scheme of "two mirrors", which reflects the three dynamic processes that accompany the subjective experiences of professionals "burnt out".

Key words: mirror stage, emotional burnout, violation of professional identity.

Постановка проблеми. Своєрідним маніфестом психоаналізу Ж. Лакана є доповідь на Римському конгресі, прочитана в Інституті психології Римського університету 26 і 27 вересня 1953 року. В основі концепції Ж. Лакана знаходяться дві тези: 1. Несвідоме структуроване як мова. 2. Несвідоме – це мова «Іншого».

Спираючись на ці тези, він стверджував, що тільки лінгвістичний аналіз мови та її механізмів може адекватно розкрити структуру несвідомих і, відповідно, свідомих процесів. На думку Ж. Лакана, чисте домовне несвідоме нам не дане, про нього можна розмірковувати тільки на підставі розповіді іншої людини. Отже, несвідоме – це мова «Іншого». Це поняття не однозначне, найчастіше воно пов'язується з батьком, законом і порядком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ж. Лакан відіграв істотну роль у теоретичному обґрунтуванні текстуалізації свідомості, висунувши ідею текстуалізації несвідомого, яке традиційно пов'язувалося передусім зі сновидіннями. Отже, це стало дуже важливим моментом в оформленні нового уявлення про свідомість людини, оскільки на той час уже було зрозуміло, що своїм раціонально аргументованим дискурсивним полем воно не вичерпується. Теза Ж. Лакана про те, що сновидіння структуроване як текст і більше того, що «сон вже є текст», використана й розвинена в працях постструктуралістів і постмодерністів.

Постановка завдання. Мета статті – показати триступеневу концептуальну модель на основі схеми з «двох дзеркал» Ж. Лакана, що відображає три динамічні процеси, які супроводжують суб'єктивні переживання «вигорілих» професіоналів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із фундаментальних понять, які введені Ж. Лаканом, є «стадія дзеркала». У віці від півроку до півтора років у дитини виникає перша самоідентифікація; саме в цей час вона починає впізнавати своє відображення в дзеркалі. Ж. Лакан пише: «Важливо <...> зрозуміти те, що відбувається на стадії дзеркала, як ідентифікацію в усій повноті того сенсу, який несе цей термін у психоаналізі, тобто як трансформацію, що відбувається із суб'єк-

том під час асиміляції ним свого образу» [3, с. 509]. Розроблення та введення в психоаналітичну мову цієї стадії розвитку дали Ж. Лакану змогу переглянути й істотно доповнити уявлення класичного психоаналізу про свідомість і несвідоме.

У доповіді «Стадія дзеркала і її роль у формуванні функції Я в тому вигляді, в якому вона з'являється нам у психоаналітичному досвіді», прочитаній на XVI Міжнародному конгресі з психоаналізу в Цюріху 17 липня 1949 р., Ж. Лакан формує основні положення цієї стадії. Він, зокрема, пише: «Стадія дзеркала [...] є драмою, чий внутрішній імпульс спрямовує її від неспроможності до випередження, драмою, яка фабрикує для суб'єкта, котрий піддався на приманку просторової ідентифікації, чергу фантазмів, що відкривається розмежованим образом тіла, а завершується його цілісністю, яку ми назвемо ортопедичною, і, вбираючись, нарешті, в ту броню відстороненої ідентичності, чия жорстка структура й зумовить собою весь подальший його розумовий розвиток» [3, с. 512].

Джерелом уявлень Ж. Лакана про «стадію дзеркала» були класичні експерименти Г. Геллапа з шимпанзе. Сутність експерименту полягала в тому, що мавпі під анестезією наносили фарбу на деякі частини тіла, недоступні її безпосередньому спостереженню, а саме на вуха і брови. Після закінчення наркозу шимпанзе надавала можливість розглянути себе в дзеркалі. Якщо тварина намагалася усунути позначки, вважалося, що вона розпізнає дзеркальний образ як власний. Отже, це свідчило про проходження «тесту позначки». За аналогічних експериментів з дітьми без використання анестезії, коли позначки наносилися в умовах відволікання уваги, встановлено, що діти (в межах норми) проходять тест зазвичай у віці від 12 до 22 місяців, з невеликим успіхом до 15 місяців і з переважним з 18 місяців. За результатами дослідження зроблено висновки, що між проходженням тесту позначки й упізнаванням себе в дзеркалі є відношення тотожності: якщо істота здатна впізнавати себе, то вона проходить тест позначки, а це значить, що в неї наявна здатність до впізнавання себе. Отже, запропонована гіпотеза,

що розпізнавання себе в дзеркалі свідчить про сформованість Я-позиції й наявність самосвідомості [1, с. 71–72].

Его, що формується, виявляється нічим іншим, як уявною конструкцією, що виникає в психіці дитини. З одного боку, це призводить до того, що, на відміну від тварини, у людини стає дієвою гра уяви, що дає їй змогу не тільки у своєрідній формі осягати реальний світ, а й творити щось нове, в тому числі власне *Его*. З іншого боку, створене власне *Его* має відсторонений характер дзеркального відображення, так що власний дзеркальний образ стає не просто уявним, а й ілюзорним.

У процесі подальшого розвитку дитини розуміння навколишнього світу й самої себе відбувається завдяки найменуванню тих чи інших об'єктів, тобто дієвості символічної функції мови, що надає створеним уявою конструкціям якогось єдиного цілого. Шляхом символічного порівняння тієї чи іншої речі діяльність та інтереси дитини стають предметом її фантазій, а символізм як такий – основою її ставлення до зовнішнього світу, об'єктивно існуючої реальності.

При нормальному розвитку людини опосередковане символічною функцією *Уявне* сприяє осягненню *Реального*. Але можливий і такий результат, коли людина зростається з уявною конструкцією самої себе, в результаті чого *Уявне* не стикується із *Символічним*, відчужене *Его* сприймається за єдину реальність, а психіка заповнюється ілюзорними уявленнями як про навколишній світ, так і про саму себе [6, с. 95].

На «стадії дзеркала», за Ж. Лаканом, дитина встановлює зв'язки між своїм організмом і реальністю через засвоєння образу свого тіла. Цей процес стає початком відчуження суб'єкта від себе самого, тобто суб'єкт пізнає себе не зсередини, а через зовнішній образ. Вимовивши «Це Я», дитина показує не на себе, а звертається в бік дзеркального двійника. У цьому випадку цей двійник є іншим (з прописної літери).

Що ж впливає зі «стадії дзеркала»? На думку Ж. Лакана, формування психіки здійснюється через перехід від «стадії дзеркала» до «едипіальної стадії», що відповідає перетворенню уявного в символічне. Відмовляючись від уявного злиття з матір'ю, дитина допускає в ці стосунки батька (третя особа), розуміючи, що його ставлення до матері опосередковано ставленням її до батька. Будь-які стосунки між дитиною й матір'ю відзначені тією чи іншою мірою стилем *Уявного*. Щоб стосунки набули символічного наповнення, необхідно посередництво третього персонажа, який грав би стосовно суб'єкта роль трансценден-

тального елемента, завдяки чому той міг би підтримувати об'єкт на певній відстані [5, с. 31]. Отже, замість уявного ототожнення з матір'ю, виникає закон, який це забороняє. Ж. Лакан назвав його «Ім'я-Батька». Замість уявного володіння об'єктом відбувається розрив з ним, неможливість його досягнення й володіння. Реальна потреба, як й уявне прагнення до ідентифікації з Іншим, який підпорядковується обмежуючому впливу цього закону.

Ж. Лакан розглядав Едипів комплекс як поворотний пункт у гуманізації людства, як перехід від природного реєстра життя до культурного, до мови законів та організації. Едипів комплекс для Ж. Лакана – це передусім той момент, коли дитина починає усвідомлювати свою відмінність від зовнішнього світу й інших людей, насамперед від матері та батька. Іншою специфічною рисою розуміння Ж. Лаканом сутності Едипового комплексу в дусі все тієї ж лінгвістичної дебіологізації теорії З. Фрейда є те, що він відмовляється від його буквальної інтерпретації. Якщо в З. Фрейда батько виступає в ролі реального біологічного батька, то в Ж. Лакана він заміщається символом – «Іменем-Батька», тобто Ж. Лакан прагне вивести його за межі фрейдівського психосексуалізму. Отже, він переводить проблему в поле мови, підкреслюючи при цьому, що символ «Імені-Батька» набуває значення закону, оскільки під час засвоєння імені (прізвища) батька в дитини нібито закінчується період невпевненості в особистості свого батька. Важливо відзначити, що Ж. Лакан концептуалізує Едипів комплекс як лінгвістичну трансакцію, стверджуючи, що табу, яке накладається на інцест, може бути закріплене й відповідно виражене не тільки лише через лінгвістичні категорії «батько» і «мати». Звідси й те значення, яке в нього набуває «Ім'я-Батька» й отримане ним значення не тільки для становлення людини як суб'єкта, а і як головного організуючого принципу символічного порядку.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології вносять свої корективи в установлення відносин між *Уявним*, *Символічним* і *Реальним*. Із формального погляду в організації цих відносин немає принципових відмінностей, оскільки віртуальний простір користувача Інтернету нагадує собою потенційний простір між дитиною і матір'ю. На символічному рівні це відображається в найменуванні однієї з важливих частин персонального комп'ютера – материнська плата. Екран комп'ютера є тим дзеркалом, за допомогою якого той, хто спілкується у віртуальному просторі, знаходить у візуальних образах і в тій інформації, яку він

про себе повідомляє, відображення власних бажань, що в силу тих чи інших причин не були задоволені в реальному світі. Якщо раніше його віддзеркалені первинні інфантильні образи супроводжувалися такою фантазійною діяльністю, завдяки якій створювався психічний світ *Ego*, що характеризується ілюзорністю й розколотістю між внутрішнім і зовнішнім, то у віртуальному просторі завдяки технічним можливостям спілкування людина втрачає відчуття відокремленості від навколишнього світу. Ілюзорність і розколотість власного внутрішнього світу зникають по мірі того, як перебування у віртуальному просторі стає повсякденною й невідкладною потребою людини [6, с. 99].

На часі в кінематографі відбувається осмислення відносин між образом та ідентичністю, образом та ідентифікацією, конструювання уявного порядку на основі «стадії дзеркала». Яскравим представником цього напрямку є К. Метц, який намагається створити наукову теорію кіно і звертається до семіотики Ч. Пірса, Ф. де Соссюра й психоаналізу Ж. Лакана. На цій «стадії дзеркала» відбувається проєкція себе на своє власне відображення й ідентифікація з ним: немає дзеркала – немає ідентичності. Ця перша, уявна, ідентифікація – основа для наступної ідентифікації, символічної. Ідентичність приходить ззовні. К. Метц ототожнює дзеркало з екраном: «фільм подібний до дзеркала». Але треба зазначити, що між дзеркалом і кіноекраном є вельми істотна відмінність: образ глядача на екрані не відображається. Тому ідентифікація в кіно не зовсім те саме, що ідентифікація з відображенням у дзеркалі. Глядач ототожнюється не з власним образом, а з актом осягнення цього образу: «глядач ідентифікується із собою як з чистим актом сприйняття», тобто в підсумку він ідентифікується з камерою, яка все бачить. Цей процес К. Метц і називає первинною кінематографічною ідентифікацією. Вторинна кінематографічна ідентифікація здійснюється через візуальний контакт з його поглядом [7, с. 42].

Отже, протягом свого розвитку людина створює себе перед дзеркалом, приміряючи на себе різні ролі, бачить у собі різних людей і погоджується виконувати ці ролі, інтегруючи в собі їх різноманітність, і звикається з ними. По мірі проходження людиною самоідентифікації в процесі свого історичного розвитку й у процесі набуття знань про своє тіло дзеркало було для неї засобом і способом визначити свої кордони, окреслюючи свої контури, стаючи, таким чином, видимою та відмінною від інших.

Ясність і чіткість відображення як фізичного явища, а так само наявність певної дистанції між віддзеркаленим «оригіналом» і його зображенням у дзеркалі дають можливість створення ілюзії й обману. Дзеркало змушує забути про те, що його поверхня – це перешкода, яка заважає бачити і сприймати реальність. Той, хто дивиться на себе, не може створити себе як «чисте, абсолютне видовище», тому що він є водночас і суб'єктом, і об'єктом, що розривається між тим, ким він є насправді, і тим, що він знає про себе. Людина усвідомлює, що між нею та її відображенням існує певна дистанція, але разом із тим продовжує ототожнювати себе зі своїм зображенням. Саме ця подвійна позиція призводить до внутрішнього конфлікту [8, с. 407].

Пізніше Ж. Лакан робить остаточні висновки щодо ролі свідомості. Будь-яке послідовне і зв'язне уявлення про власне *Ego* обов'язково передбачає чітке уявлення про уявну функцію власного *Ego* як єдності відчуженого від себе суб'єкта. Власне *Ego* – це те, в чому суб'єкт не може визнати себе, не відмовившись від себе відчуженого. Він не може знайти себе, не скасувавши *alter ego* власного *Ego* [5, с. 28].

Ще в 1974 році нью-йоркський психоаналітик Н. Freudenberger увів поняття «професійне вигорання» як психологічний конструкт. Це явище характеризується виснаженням і супроводжується дистресом, почуттям зниження ефективності, зниження мотивації та розвитком дисфункціональних установок і поведінки на роботі.

Хоча психоаналітик визначив вигорання в його психологічному сенсі, поняття вигорання рідко досліджувалося з психоаналітичного погляду. Психологічні дослідження феномена вигорання в основному були зосереджені в галузі організаційної та соціальної психології й мали кількісний характер. Ці дослідження дають обмежене уявлення про динаміку вигорання та особистісні сенси, пов'язані з ним.

Психоаналітичні концепції, засновані на якісному підході, можуть потенційно подолати цей недолік, але ці дослідження нечисленні й мають розрізнений характер. У цих дослідженнях виділяються два основні аспекти, на яких зосереджуються вчені:

1) вигорання тягне за собою порушення професійної ідентичності;

2) вигорання тісно пов'язане з труднощами на інтерсуб'єктивному рівні.

Наприклад, перший аспект можна проілюструвати дослідженнями L. Hallsten, який дійшов висновку, що «згорілі» професіонали високо цінують позитивні результати власної діяльності, тому що пов'язують

власну ідентичність зі своєю компетентністю, яка виражена через досягнення [12]. Крім того, вони відчують себе зобов'язаними допомагати іншим. Схожі результати простежуються й в інших дослідженнях.

Інший аспект пов'язаний із проблемними взаєминами з колегами, керівництвом, клієнтами. С. Cherniss показує, що «вигорілі» працівники страждають від того, що вони отримують недостатнє, на їхню думку, визнання [9]. J. Firth зазначає, що в професіоналів, схильних до вигорання, наявна думка, що їх люблять тільки за їхні досягнення [11]. Вони мають ідею, що повинні подобатися іншим, і їм не вистачає впевненості у своїй професійній компетентності.

Отже, порушення ідентичності і труднощі в інтерсуб'єктивних взаєминах тісно пов'язані. Сильне, але незадоволене бажання визнання й підтримки від інших призводить до того, що особистість перебуває в небезпеці, послаблюється почуття самоєфективності.

Ці висновки конвергують з точкою зору Ж. Лакана, який вважає, що бажання бути визнаним є найбільш фундаментальним, тому що воно функціонує як засіб для набуття більшого суб'єктивного завершення [4]. Рушійною силою формування суб'єктності Ж. Лакан вважає бажання, яке народжується внаслідок нестачі, «пустоти», «відсутності буття», що характеризують людську суб'єктність. Ця відсутність порушує всі уявлення людей про себе, що породжує розколоти ідентичність.

Фундаментальним наслідком цього недовіду, який неможливо заповнити, є те, що він мобілізує суб'єкта. Він створює бажання й мотивує суб'єкта до бажання знайти, заповнити порожнечу у своїй внутрішній ідентичності. Ж. Лакан говорить, що відсутність буття фактично функціонує як «хочу бути». Люди зазвичай прагнуть подолати внутрішню «відсутність», звернувшись до інших. У результаті такого звернення неявно передбачається, що в діалектичному зв'язку з іншими бонус буття буде реалізований. За допомогою соціальних зв'язків суб'єкт може принаймні отримати уявлення про те, ким він є щодо інших.

Функціонування психічних інстанцій *Его*, ідеального *Его* (уявна ідентифікація), *Его*-ідеалу (символічна ідентифікація) і *Супер-Его* в процесі формування суб'єктності в ході інтерсуб'єктивності взаємодій Ж. Лакан ілюструє схемою «з двох дзеркал».

Уявна ідентифікація пов'язана з підлаштуванням *Его* до ідеалу *Его*. Свій бажаний образ суб'єкт проектує на *Іншого* й після цього може його розпізнати та побачити цілісним. Суб'єкт прагне опанувати

ідеал *Его*, щоб стати таким, як «хочу бути», і знайти бажану ідентичність.

Підтвердженням досягнення ідеалу *Его* є здійснення *Его*-ідеалу, що породжує відчуття задоволення й упевненості. Здійснення *Его*-ідеалу відбувається в процесі інтерсуб'єктивності взаємодій і пов'язане із символічною ідентифікацією. *Інший* має владу підтвердити ідеальний образ, надати йому легітимність або зруйнувати його. Тому *Его*-ідеал є направляючою інстанцією та задає сценарій ставлення до *Іншого*.

Успішна ідентифікація призводить до збільшення суб'єктності, зниження напруження й гармонізації інтерсуб'єктивності відносин. Професійну діяльність можна розглядати як культурно та суб'єктивно важливий канал, за допомогою якого визнання може бути досягнуто.

Ж. Лакан, спираючись на схему з «двох дзеркал», подав тристоронню концептуальну модель, якій відповідають три різні динамічні процеси, які призводять до руйнування ідентичності в інтерсуб'єктивних взаємодіях, що зумовлює ефект вигорання [13]. Теоретичні конструкти моделі також спираються на феноменологію дискурсу «вигорілих» працівників, відповідного різним динамічним процесам, що відображає зв'язок між інтерсуб'єктивними переживаннями та суб'єктивною ідентичністю. Наведемо опис цих процесів.

У першому динамічному процесі «Тріщини в дзеркалі» подана уявна ідентифікація, що характеризується напруженням між *Его* й ідеалом *Его*, природа якого з плином часу кардинально змінюється. Перший період напруження пов'язаний з передбаченням оволодіння ідеалом *Его*, що надає напруженню мотивуючий характер. Передбачення пов'язане з безмежною самовіддачею та необґрунтованим бажанням догодити *Іншим* у контексті роботи і спирається на ідею про персональне служіння щодо роботи й *Інших*. Обов'язки здаються самі по собі зрозумілі як умова відповідності бажаному образу.

У цьому періоді «вигорілі» працівники повністю присвячують себе *Іншим* і роботі. Однак усе, що робиться, ніколи не сприймається задовільним для них самих. Наслідком цього є криза служіння заповітним ідеалам, що сприймається як невідповідність *Его* ідеалу *Его* й образно характеризується психоаналітиками як «Тріщини в дзеркалі». Ця невідповідність збільшує напруження оцінки *Супер-Его*, яка породжує напруження іншої природи, що проявляється як диспропорція до витрачених зусиль і призводить до дисфорії. І чим сильніше й інтенсивніше рання віра в ідеал і

залученість *Его*, тим сильніше засудження *Супер-Его*.

Феноменологічно це об'єктивується як скарги, невдоволення на тлі виснаження, нездужання. Наростає відчуття неефективності, спустошеності, виникають проблеми розмежування особистого життя й роботи. Поглинання роботою призводить до стирання кордонів між собою та *Іншими*. Виконання робочих обов'язків сприймається як величезна праця, що вимагає великих зусиль.

Другий динамічний процес «Дзеркало падає» відображає проблеми символічної ідентифікації, пов'язані з втратою *Его*-ідеалу через те, що *Інший*, від якого очікується визнання, є ворожим і знецінює *Его*-ідеал. Утрата елемента символічної ідентифікації позбавляє стійкості суб'єкта уявної ідентифікації. З одного боку, зникає частина суб'єктивного знання про те, як суб'єкт співвідноситься з іншими, і, як наслідок, зникає частина ідентичності, яка визначає особу в інтерсуб'єктивності взаємодії. З іншого боку, зникає й частина ідентичності, атрибутована в *Іншому*, тому що *Інший*, раніше сприятливий, сприймається ворожим і незрозумілим. У дискурсах «вигорілих» професіоналів це фігурує як утрата бажання що-небудь вкладати в роботу через конфронтацію, відмова від благих намірів у зв'язку з агресивними інцидентами, розчарування, сумніви, відчуття безнадійності й безглуздості в роботі, підозрілість і навіть параноїдальні фантазії.

«Відхід від дзеркала» характеризує третій динамічний процес, коли в результаті хворобливих сутичок з *Іншими* відбувається не відмова від *Его*-ідеалу, а відмова від взаємодії з *Іншими*. У такому випадку *Его* уникає конфліктів, але його функціонування стає обмеженим. Конструкція ідеального *Его* не може матеріалізуватися: уявна ідентифікація руйнується, і суб'єкт може виявитися в порожнечі. З одного боку, робота не вибирається як середовище, на яке можуть бути спроектовані ідеали, страждають аспекти відносин, робоче функціонування погіршується, обмежується або навіть зупиняється. З іншого боку, цей процес передбачає збіднення суб'єктивного рівня, в результаті чого нівелюється процес присвоєння суб'єктивного сенсу подій, що проявляється в дискурсах у труднощах вираження своїх думок та убозстві відповідей про проблеми на роботі.

Висновки з проведеного дослідження. Досвід суб'єкта завжди відділений від нього в часі, що і створює можливість для нескінченної гри його присвоєння та відчуження, для переінтерпретації влас-

ного *Его*. *Его* мінливе, *Его* змушене щоразу інтегрувати себе в часі. Засоби, якими *Его* заявляє про себе, цілком штучні. Отже, можна говорити, що *Его* – це ілюзія [2, с. 82]. Довіряючи «власному *Его*», ми помиляємося. Ідеться про помилку, яка має структурний характер і зумовлена тим, що сам акт ідентифікації, який, здавалося б, виходить із суб'єкта, в певному сенсі суб'єкту не належить, так як несвідомо структурований «мовою *Іншого*». Уважаючи, що *Его*, яке генетично виникло як відповідь на запит *Іншого*, є його власним, суб'єкт робить помилку, а це призводить до того, що він плутає своє справжнє бажання з бажанням *Іншого*. Цей незбіг утворює тріщину в суб'єкті. Слідом за Ж. Лаканом про наявність у системі «власного *Его*» тріщини так чи інакше буде говорити вся постмодерністська філософія. Якщо класична метафізика, така як «метафізика тотожностей» (Ж. Дельоз) [10] або «метафізика субстанцій» (М. Фуко), конструювала *Его*-ідентичність, виходячи з передумови субстанційної тотожності суб'єкта, що давало змогу розглядати «власне *Его*» як об'єкт додатка раціональних процедур, то в постмодерністському дискурсі воно виявляється розколотим у серії парадоксів. І якщо філософія трансцендентальної суб'єктивності виходила з презумпції привілейованого доступу суб'єкта до власних станів, то постструктуралістська «метафізика фантазму» (М. Фуко) усуває суб'єкт саме як чітку, зрозумілу умову самої цієї можливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бескова И.А. Самость и самоосознание в когнитивном развитии человека. Эволюция. Мышление. Сознание. Когнитивный подход: монография. Москва, 2004. С. 65–168.
2. Ганоцкая Н.В. Я и время. Основания темпоральной концепции Я. Вопросы философии. 2010. № 2. С. 73–83.
3. Лакан Ж. Стадия зеркала и ее роль в формировании функции Я в том виде, в котором она предстает нам в психоаналитическом опыте. «Я» в теории Фрейда и в технике психоанализа. Москва, 1994. С. 508–516.
4. Лакан Ж. Семинары. Книга 1: Работы Фрейда по технике психоанализа. Москва, 1998. 368 с.
5. Лакан Ж. Имена-Отца. Москва, 2006. 160 с.
6. Лейбин В.М. Роль информационно-коммуникационных технологий в изменении отношений между воображаемым, символическим и реальным. Вопросы философии. 2011. № 6. С. 93–102.
7. Мазин В.А. Сновидения кино и психоанализа. Санкт-Петербург, 2012. 256 с.
8. Мельшиор-Бонне С. История зеркала. Москва, 2006. 456 с.

9. Cherniss C. Beyond burnout. New York, 1995. 325 p.
10. Deleuze and psychoanalysis. Philosophical essays on Deleuze's debate with psychoanalysis. Leuven: Leuven, 2010. 160 p.
11. Firth J. Personal meanings of occupational stress: cases from the clinic. *Journal of occupational psychology*. 1985. V. 58. P. 139–148.
12. Hallsten L. Burning out: a framework. *Professional burnout: recent developments in theory and research*. Washington, 1993. P. 95–114.
13. Vanheule S., Verhaeghe P. Powerlessness and impossibility in special education: a qualitative study on professional burnout from a lacanian perspective. *Human relations*. 2004. V. 57. P. 497–519.

УДК 159.92:316.6

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: ПАРАМЕТРИ, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА ФУНКЦІЇ

Волинець Н.В., к. психол. н., доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

У статті представлено теоретичну модель психологічного благополуччя особистості. Виокремлено параметри психологічного аналізу, критерії та відповідні їм показники психологічного благополуччя, описано функції психологічного благополуччя особистості.

Ключові слова: психологічне благополуччя особистості, параметри, критерії, показники та функції психологічного благополуччя особистості.

В статье представлена теоретическая модель психологического благополучия личности. Выделены параметры психологического анализа, критерии и соответствующие им показатели психологического благополучия, описаны функции психологического благополучия личности.

Ключевые слова: психологическое благополучие личности, параметры, критерии, показатели и функции психологического благополучия личности.

Volynets N.V. THE THEORETICAL MODEL OF THE PERSONAL PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: PARAMETERS, CRITERIA, INDICATORS AND FUNCTIONS

The article presents the theoretical model of the personal psychological well-being. The parameters of psychological analysis, criteria and corresponding indicators of psychological well-being are singled out, functions of the personal psychological well-being are described.

Key words: personal psychological well-being, parameters, criteria, indicators and functions of personal psychological well-being.

Постановка проблеми. В умовах сьогоднішнього важливим параметром оцінки життєвого середовища людини та її життя загалом стає психологічне благополуччя. Сучасний стан розробленості проблематики благополуччя зумовлений дослідженнями науковців різних галузей: психології, соціології, економіки, політики тощо, які стосуються наукового аналізу зазначеного феномена в контексті різних альтернативних підходів (гедоністичного й евідемоністичного, позитивного функціонування, якості життя тощо). Для сучасного українського суспільства актуальні проблеми дослідження психологічного благополуччя громадян. За даними соціологічного моніторингу Інституту соціології Національної академії наук України, 2015 р. тільки 2% українських респондентів цілком задоволені своїм життям, 31% – радше задоволені, 16% – зовсім незадоволені та 32% – загалом незадово-

лені. 45% українців 2015 р. висловили своє крайнє нетерпіння щодо тяжкого становища в суспільстві (терпіти вже неможливо), ще 42% зазначили, що можна терпіти, але жити важко [цит. за 1, с. 26]. Психологічне благополуччя особистості вивчається в контексті здоров'я, щастя, задоволення від життя, оптимального функціонування, це складне багатоаспектне явище. Наразі є проблема в структуруванні та вимірюванні психологічного благополуччя особистості. Це стосується складності концептуалізації цього феномена, визначення й урахування ролі різних чинників, які впливають на відчуття й оцінку особистістю власного благополуччя. У контексті зазначеного актуальне розроблення моделі психологічного благополуччя, що репрезентуватиме його варіативність у життєвому середовищі відповідно до універсальних його складників, у тісному взаємозв'язку із цінностями осо-